

KONTEKSTY

Wojciech Opioła

Mesjanizm polityczny. Źródła zjawiska w teologii judaistycznej

Mesjanizm jest znaczącym elementem wielkich religii. Wraz z kryzysem państwa wyznaniowego, mesjanizm zaczął wrastać w kulturę polityczną społeczeństw zachodnich. Defnicyjne ujęcie mesjanizmu jest trudne. Jest to zarówno zespół wierzeń, idea i mit. Mesjanizm rodzi się wraz z pojawieniem się mesjasza – charyzmatycznego przywódcy. Mesjanizm został przeszczepiony do polityki z teologii. Silna sfera emotywna w polityce sprzyja pojawianiu się ruchów o charakterze mesjanicznym. Judaizm jest tą z wielkich religii, gdzie pierwiastek mesjański jest szczególnie dominujący. W teologii judaistycznej wystąpiło w ciągu wieków kilkanaście różnych koncepcji mesjanizmu. Stąd mesjanizm polityczny w wydaniu izraelskim ma swoją specyfikę – judaizm jako religia jednego narodu silnie oddziałuje na życie społeczne. Żyjąc w rozproszeniu Żydzi zaczęli asymilować się ze społeczeństwami, w których żyli, jednak głęboko zakorzenione w narodzie Izraela oczekiwanie na mesjasza powodowało wykształcenie się kompleksu niższości, a w efekcie powstanie ruchu syjonistycznego. Doktryna syjonizmu nie była zgodna z tradycyjnie rozumianym mesjanizmem, była wynikiem procesu sekularyzacji. Powstałe po II wojnie światowej państwo Izrael nie było jednak państwem świeckim, podczas pierwszych aliji do Izraela przybywali Żydzi z Europy Wschodniej, nie „wchłonięci” przez oświeceniowy nurt myślowy.

Mesjanizm to pojęcie charakterystyczne przede wszystkim dla religii oraz ruchów religijnych i sekt. Jest on znaczącym elementem wielkich religii i silnie oddziałuje na społeczność. Wraz z kryzysem państwa wyznaniowego i powstaniem państw narodowych, mesjanizm zaczął wrastać jako zsekularyzowany element religii w kulturę polityczną społeczeństw zachodnich. Wiele ruchów społecznych dziewiętnastego i dwudziestego wieku posiadało silny pierwiastek mesjanistyczny. Szczególnie silnie akcentuje się obecność tego pierwiastka w portrecie psychologicznym narodu polskiego XIX i XX wieku. Temat ten podnosili między innymi Maria Janion i Andrzej Walicki. Józef Maria

Hoene-Wroński wniósł mesjanizm do polskiej myśli filozoficznej [Wiśniewska-Rutkowska 2004: 13], jednak za największego orędownika wizji Polski – narodu wybranego uznaje się Adama Mickiewicza. Męczeńska teoria narodu polskiego była jednym z najgorętszych tematów, dyskutowanych w różnych kontekstach w ciągu ostatnich dwustu lat. Krytycy polskiego mesjanizmu: Cyprian Kamil Norwid, Witold Gombrowicz czy Czesław Miłosz uznawali polski mesjanizm za nasz główny grzech narodowy [Janion 2004: 6].

Nie ma wątpliwości, że najsilniejszym źródłem mesjanizmu jest judaizm. Hebrajski wyraz *Masziach* lub *Māsziak* jest zapożyczony na okre-

ślenie mesjasza do większości języków: angielski *messiah*, hiszpański *mesías*, niemiecki *Messias* czy polski mesjasz mają więc hebrajski źródłosłów. Pierwiastek mesjański w judaizmie jest tak silny, że wielu charyzmatycznych przywódców żydowskich zostało faktycznie uznanych za mesjaszy, powodując często powstanie sekt i wyznań, a w najjaskrawszym przypadku – po-

Męczeńska teoria narodu polskiego była jednym z najgorętszych tematów, dyskutowanych w różnych kontekstach w ciągu ostatnich dwustu lat

wstanie religii chrześcijańskiej. Jednocześnie fakt, że judaizm przez wszystkie wieki historii pozostał religią jednego narodu pozwala na twierdzenie, że mesjanizm żydowski ma również charakter polityczny.

Niniejszy artykuł traktuje o mesjanizmie politycznym, czyli o przejawach tego zjawiska w życiu politycznym. Pierwsza część pracy jest próbą politologicznego zdefiniowania kategorii. Druga natomiast to analiza źródeł mesjanizmu w teologii i tradycji judaistycznej. Na koniec spróbuję uzasadnić zakorzenienie ducha mesjanizmu w polityce Izraela. Zadanie to wydaje się nader trudne, gdyż jak wskazują uczeni, teologia judaistyczna ma charakter przypowieściowy, narracyjny, a nie dogmatyczny, usystematyzowany [Mello 2003: 81-82]. Szczególnie me-

sjanizm jest różnorako interpretowany przez objawione pisma.

Teorie polityki porównujące ją do teologii wielokrotnie, od czasów Hobbes'a, odsyłano do lamusa. Teologia polityczna tymczasem stale powraca, zarówno w teorii, jak i w praktyce politycznej. Zmienia się tylko jej – używając określenia Stanisława Filipowicza – maska. W XX wieku teologia w służbie polityki przybrała maskę (paradoksalnie) materializmu historycznego. Zgodnie z interpretacją materializmu historycznego Waltera Benjamina w każdym pokoleniu drzemie siła mesjaniczna. Jednocześnie powtarzają się dwa zjawiska. Każde pokolenie teraźniejsze charakteryzuje się kompletnym brakiem zawiści wobec pokoleń przyszłych, jednocześnie czuje na sobie, będąc kolejnym „pokoleniem wybranym”, zobowiązanie wobec przodków [Benjamin 1996].

■ DEFINICJA

Najłatwiej będzie mi chyba zacząć definiowanie pojęcia od negowania, czym mesjanizm polityczny nie jest, bowiem niełatwo opisać to zjawisko na gruncie społeczno-politycznym. Na pewno nie mamy w przypadku mesjanizmu do czynienia z ideologią, gdyż nigdy w historii nie dał kompletnego pomysłu na nowe ukształtowanie życia społecznego. Trudno nazwać go doktryną, choćby dlatego, że nie hierarchizuje systemu wartości, jest raczej narzędziem, często niebezpiecznym w rękach fanatycznych wizjonerów. Nigdy też mesjanizm nie stał się sam w sobie ruchem religijnym, jednak często przywódcy religijni i polityczni wykorzystywali go, i wykorzystują nadal, do osiągnięcia własnych celów. Próba dookreślenia przeze mnie mesjanizmu politycznego nieuchronnie powoduje powstanie semantycznej hybrydy. Częściowo jawi mi się mesjanizm jako zespół wierzeń związanych

z oczekiwaniem na przyjście „mesjasza”¹. Ale jest to także idea, głęboko zakorzeniona w świadomości filozofa, że jego wizja wypełni się w czasie przyszłym i spowoduje powstanie nowego, lepszego świata. To przekonanie powoduje, że zaczynam myśleć o mesjanizmie także jako o micie, osadzonym głęboko w ludzkiej podświadomości, wywołującym pragnienie wiary, że tylko przyjście mesjasza uczyni życie lepszym.

Zdecydowanie lepiej będzie uznać mesjanizm polityczny, jak chcą ambasadorowie teologii politycznej, za „zsekularyzowane pojęcie teologiczne” [Schmitt 2000: 60] i w poszukiwaniu definicji sięgnąć do źródeł religioznawczych. Także tam trudno o zgodę co do tego, jak sklasyfikować mesjanizm. Daniel Rops nazywa go „kierunkiem myśli”, ale także „potężnym przeżyciem” [Rops 1952: 421-422]. Dla Michała Galasa z Uniwersytetu Jagiellońskiego jest to „idea”, która była katalizatorem schizm w judaizmie od XVII wieku do dziś [Galas 2000: 120-121]. Zachodni encyklopedyści biorą mesjanizm za „ruch społeczny lub zespół wierzeń i idei koncentrujących się na oczekiwaniu na przybycie mesjasza” [Kleszcz 1997: 71]. Józef Maria Hoene-Wroński, twórca mesjanizmu filozoficznego, mówi o mesjanizmie jako doktrynie „mającej za przedmiot główny ziszczenie celów absolutnych człowieka, przyobiecanych przez Mesjasza” [Wiśniewska-Rutkowska 2004: 13]. W historii wielokrotnie objawiały się ruchy społeczne, rewolucyjne, polityczne, których dominantą była mesjańska wizja przyszłości. Zaliczam do nich między innymi polski ro-

■ Autor:

Wojciech Opióła
(ur. 1982);

Absolwent politologii na Uniwersytecie Opolskim. Przygotowuje pracę doktorską z obszaru przywództwa politycznego. Zainteresowania naukowe koncentrują się wokół zagadnień przywództwa politycznego oraz związków polityki z teologią i ekonomią. Pracuje jako dziennikarz. Hobby: turystyka górską i internet.

mantyzm pierwszej połowy XIX wieku i ruch Solidarności w Polsce Ludowej. Wszystkie one miały pewne cechy wspólne. Opisując je językiem teologii możemy stwierdzić, że:

- po pierwsze, ruch rodzi się wraz z pojawieniem się mesjasza, czyli charyzmatycznego przywódcy, którego oddziaływanie na grupę jest bezwarunkowe. Głoszona przez mesjasza nauka uwalnia długo skrywane w społeczeństwie pragnienia i powoduje impuls do działania. Głoszona przez mesjasza idea jest tak silna, że nawet w chwili jego śmierci lub neutralizacji przewodzenie w grupie przejmują jego uczniowie (jak było w przypadku Solidarności: po śmierci kardynała Wyszyńskiego, gdy jego rolę przejęli papież Jan Paweł II oraz Lech Wałęsa);
- po drugie, siła wyzwolonej z umysłów społeczeństwa idei oraz charyzma mesjasza powodują powstanie poczucia wyższości, dziejowej misji do wypełnienia przez gru-

¹ Jako zespół wierzeń jest charakterystyczny dla wielu religii. Mesjasza, jako konkretne i nazwane wyobrażenie idei mesjanicznej można znaleźć w zaratustranizmie (*Saoszjant*), hinduizmie (*Wisnu*), buddyzmie (*Maitrei*), szyickim odłamie islamu (*Mahdi*), mitologii skandynawskiej (*Baldur*) i azteckiej (*Quetzalcoatl*). Charakterystyczny jest także dla sekt destrukcyjnych, gdzie charyzmatyczny guru ogłasza się i zostaje uznany za mesjasza (np. Kościół Zjednoczeniowy Moona, Sekta Najwyższa Prawda, Bractwo Dawidowe Koresza) [Kleszcz 1997: 71-73; Szostak 2001: 142-145, 212-214, 227-230; Robins, Post 1999: 157-179].

pę, co ostatecznie prowadzi do wykształcenia się „narodu wybranego”, traktowanego jako absolut. Szczególnie widoczne jest to w twórczości polskich romantyków: Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego po Powstaniu Listopadowym;

- po trzecie, mesjanizm objawia się w grupach prześladowanych, stąd nieodłącznie związany jest z cierpieniem, które wzmacnia poczucie wyjątkowości narodu wybranego (który dla zbawienia świata musi przejść drogą cierpienia do ziemi obiecanej);
- po czwarte, gdy głoszona idea zostaje zaspokojona (w przypadku osiągnięcia „ziemi obiecanej”) lub gdy staje się niemożliwa do zaspokojenia (gdy naród wybrany ponosi klęskę) następuje radykalizacja żądań, ukucie idei na nowo, skąd już blisko do zjawisk rewolucyjnych, takich jak eskalacja prześladowań przeciwników, oskarżanie przywódców o zdradę ideałów, itp.

Pierwiastek mesjański w judaizmie jest tak silny, że wielu charyzmatycznych przywódców żydowskich zostało faktycznie uznanych za mesjaszy, powodując często powstanie sekt i wyznań, a w najjaskrawszym przypadku – powstanie religii chrześcijańskiej

O ile nie dziwi występowanie pierwiastka mesjańskiego w polityce, gdzie sfera emotywna jest silna (działanie polityczne wprost sprzyja okazywaniu namiętności), o tyle zaskakująca jest jego obecność we współczesnej filozofii. Okazuje się, że oświeceniowe idee racjonalizmu wciąż błędą przy pokusie kreacji czasów mesjańskich. Uległ jej między innymi Herbert Marcuse tworząc koncepcję „człowieka jednowymiarowego”, żyjącego w świecie rządzonym przez naukę i technologię i kreując alternatywę „wyzwolenia”. Jeszcze dalej poszedł Francis Fukuyama ogłaszając koniec historii i zwycięstwo nowoczesnej demokracji liberalnej, jak się wkrótce okazało zbyt pochopnie.

■ ŹRÓDŁA MESJANIZMU

Mesjanizm nie jest typowy jedynie dla tradycji judeochrześcijańskiej. Jednak tylko w kręgu tej kultury stał się czymś więcej niż częścią systemu wierzeń; wielokrotnie był podstawą zaistnienia nowych ruchów społecznych. Za taki ruch oparty na mesjanizmie, można uznać chrześcijaństwo, które wyodrębniło się z judaizmu poprzez uznanie Jezusa za mesjasza. A. Neher nazywa nawet chrześcijaństwo „zradykalizowanym mesjanizmem judaistycznym” [Mello 2003: 94]. To, co charakterystyczne jest dla sekt, czyli faktyczne pojawienie się mesjasza za życia wyznawców, wystąpiło w chrześcijaństwie, jako w jedynej z wielkich religii. Nie oznacza to zaniku idei mesjanicznych w tym nurcie. Pojawiają się one już w pismach ewangelistów, a więc w kilkadziesiąt lat po śmierci Nazarejczyka, np. w *Apokalipsie św. Jana*, która zwiastuje powrót Jezusa w dniu Sądu Ostatecznego [Kleszcz 1997: 74].

Religią, w której mesjanizm jest szczególnie istotny i był często osięd sporów między wyznawcami, kilkakrotnie doprowadzając do rozłamów i schizm, jest judaizm. Prorocy żydowscy

przedstawiali mesjasza w kilku różniących się znacznie ujęciach, jedna z cech, która łączy poszczególne nurty, to charyzmatyczny charakter mesjańskiej władzy. Mesjaszem może być sam Bóg, który jako wszechmocna istota będzie w stanie zniszczyć zło. Inni widzą mesjasza jako króla, który poprzez sprawiedliwe panowanie oraz zwyciężenie wrogów zdobędzie władzę absolutną. Kolejny model to mesjasz – człowiek. Jego nadprzyrodzona moc pochodzić będzie z boskiego nadania – to Bóg wybierze go i obdarzy wszechwładzą. W tradycji chrześcijańskiej mesjasz-Jezus, istota boska, ale urodzona i wychowana przez ludzi, cierpi i umiera, aby oczyścić świat z grzechów. Mesjasz-człowiek musi być potomkiem żydowskiego króla Dawida. Stąd w chrześcijańskiej ewangelii znajduje się rodowód Jezusa, udowadniający jego dawidowe korzenie. Pojawia się wreszcie motyw dwóch mesjaszy: jeden odpowiedzialny za naprawę moralną ludzi, drugi to władca reformujący państwo i stosunki społeczne. Prawzorami dwóch mesjaszy są Aaron i Dawid. Ten pierwszy to przewodnik duchowy wywodzący się z rodu arcykapłanów; Dawid to król, sprawujący władzę administracyjną i militarną [Baigent, Leigh, Lincoln 2006: 86]. Do XIX wieku wiara w dwóch mesjaszy była poza głównym nurtem myśli rabinicznej i każde jej nasilenie powodowało wykluczenie ze społeczności Izraela i powstanie sekty. Przekonanie o dwóch mesjaszach nasila się w dwudziestym wieku: idea powrotu Żydów do Palestyny – syjonizm – jest utożsamiana z działaniem mesjasza „materialnego”, który przygotowuje naród wybrany na przyjście mesjasza „duchowego” [Galas 2000: 126]. Pojawia się również koncepcja ery mesjańskiej bez mesjasza – w teorii tej mesjanizm ogranicza się do zaprzestania ciemnienia państwa Izrael. Można to rozumieć

jako odkupienie Izraela przez samego Boga, bez udziału mesjasza. Rozważania na temat mesjasza nabierają nawet charakteru ontologicznego w piśmie Levinasa:

„Mesjasz jest księciem, który rządzi w taki sposób, że najwyższej władzy Izraela nie przenosi już na nikogo innego. Jest to absolutna wewnętrzność rządzenia. Czy istnieje bardziej radykalna wewnętrzność niż ta, w której Ja rządzi samym sobą? (...) Mesjasz jest Królem, który nie rządzi już z zewnątrz (...) Mesjaszem jestem Ja. Bycie sobą jest byciem Mesjaszem (...) Wszystkie osoby są Mesjaszem (...) Konkretnie oznacza to, że każdy powinien postępować jak gdyby był Mesjaszem” [Mello 2003: 96].

W widzeniu mesjasza są także koncepcje kabalistyczne. Według talmudycznej tradycji świat istnieje dzięki 36 sprawiedliwym. Nikt ich nie zna, ani oni nawzajem się nie znają. Nie są świadomi własnej niezbędności. Po prostu trwają, swoją obecnością gwarantując istnienie wszechświata. Jeden z nich jest mesjaszem, który pozostaje w ukryciu. Nie ujawnia się, ponieważ świat nie jest godzien jego przyjścia. Mesjasz jest więc w każdej chwili obecny i gotów na wypełnienie swego obowiązku, ale robi to dopiero wówczas, gdy świat spełni bliżej nieokreślone warunki [Kos, Krych 1983: 296]. Nieco inaczej interpretuje kabalistyczne wierzenia Gershom Scholem, kabalista i badacz żydowskiego mistycyzmu. Mówi on, że „aby ustanowić Królestwo Pokoju, nie trzeba niszczyć wszystkich rzeczy i rozpoczynać całkiem nowego świata (...) trzeba (je – przyp. aut.) jedynie trochę poprzestać. (...) ludzie nie potrafią tego uczynić i po to przychodzi Mesjasz” [Bloch 2007: 200-201]. Interpretując myśl Scholema można stwierdzić, że do obiecanego Królestwa Pokoju jest bardzo

blisko, ludzkość swoimi działaniami cały czas ociera się o nie, jednak mimo to jego ustanowienie jest bardzo trudne. Potrzebny jest właśnie Mesjasz, jego szczęśliwe spojrzenie i szczęśliwa ręka, jak nazywa rzecz Ernst Bloch [Bloch 2007: 200; Lipszyc 2007: 206-207].

Zdecydowanie lepiej będzie uznać mesjanizm polityczny, jak chcą ambasadorowie teologii politycznej, za „zsekularyzowane pojęcie teologiczne”

Ta wielość mesjanizmów w judaizmie zmieniała się w czasie. W czasach królewskich długie panowanie dynastii króla Dawida ma być równoznaczne z nadejściem ery mesjańskiej. Jednak już po śmierci króla Salomona, w pismach proroków mesjanizm staje się oczekiwaniem na przyjście króla – odnowiciela dynastii Dawida, charyzmatycznego przywódcę, obdarzonego ponadprzeciętnymi cechami [Czajkowski 2003: 93-94]. W średniowiecznej teologii judaistycznej wyodrębnił się nowy jego typ, tzw. *mesjanizm racjonalny*, którego głównym reprezentantem był żydowski badacz Talmudu, Majmonides (Mosze ben Majmon). Krytykuje on apokaliptyczność wizji biblijnych proroków i ich interpretatorów, twierdzi, że nadejście mesjasza nie zmieni świata, a jedynie przyniesie wyzwolenie polityczne i ekonomiczne [Kleszcz 1997: 95-96]. Niezmiennym elementem w ży-

dowskim mesjanizmie jest oczekiwanie. To właśnie oczekiwanie na mesjasza jest sensem istnienia.

Przywództwo mesjasza w pismach jest niedookreślone. Po pierwsze jest to niespełniona wizja absolutnej władzy nad światem. Po drugie dotyczy odległej i mglistej przyszłości, epoki mesjanicznej, której nastanie oznaczać będzie „kres czasu”, „Sąd Ostateczny” albo budowę nowego, idealnego ładu. Po trzecie, nie znamy żadnych dokładnych cech, którymi można by scharakteryzować mesjasza – jego władza będzie wynikać z właściwości nadprzyrodzonych, z boskości, a „lud boży” pozna je po „owocach”. Aż do dwudziestego wieku, w wyniku sporów w tej kwestii, powstaje wiele odłamów judaizmu, m.in. nurty kabalistyczne w całej Europie czy frankizm w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, co osłabia świat żydowski w porównaniu ze średniowieczem [Galas 2000: 120-121]. W dwudziestym wieku następuje krystalizacja odłamów religii na nurt uniwersalistyczny i ortodoksyjny.

Nurt uniwersalistyczny judaizmu podnosi kwestię przyjścia ery mesjasza, jako czasu nadejścia sprawiedliwości i pokoju dla wszystkich ludzi na świecie. Sam mesjasz nie jest już identyfikowany jako boska, czy półboska istota, ale pozostaje ideą mówiącą o nadejściu „wyższego typu człowieka” [Galas 2000: 124]. Następuje odpersonalizowanie mesjanizmu.

Spomiędzy nurtów ortodoksyjnych największe znaczenie w dwudziestym wieku zyskuje chasydyzm. Chasydzi oraz członkowie innych ruchów ortodoksyjnych wierzą, że nadejście mesjasza jest bliskie. Najbardziej wpływowy przywódca chasydów dwudziestego wieku, rabin Menachem Mendel Schneerson, ogłosił się w latach dziewięćdziesiątych mesjaszem [Galas 2000: 129-130].

Konkludując, można pokusić się o pewną klasyfikację poglądów myśli judaistycznej na mesjanizm. Otrzymujemy cztery główne nurty:

1. Oczekiwanie na mesjasza, potomka dynastii Dawida, który będzie potężnym władcą, namaszczonego przez Boga i wyzwoli naród Izraela z ucisku i prześladowań. W modyfikacjach tej teorii mesjasz może nie mieć królewskiego rodowodu, będzie pochodził spośród zwykłych ludzi, ale zostanie przez Boga obdarzony ponadprzeciętnymi zdolnościami.
2. Mesjasz przybędzie, ale nie po to, aby dokończyć politycznego wyzwolenia Izraela, lecz aby dokończyć odnowę moralną Żydów i zaprowadzić na świecie pokój.
3. Mesjasz nie objawi się jako osoba, ale nastąpi nastanie nowej ery na świecie – ery pokoju między wszystkimi ludźmi oraz wykształcenie się „nowego człowieka”, w którym to umieszczony jest pierwiastek mesjański.
4. Mesjaszem jest każdy człowiek, który to sobie uświadomi i dzięki czemu kontynuuje nieprzerwaną walkę o odnowę moralną i pokój.

Najważniejszym spostrzeżeniem płynącym z powyższych rozważań jest dostrzeżenie rozdźwięku pomiędzy ideą mesjanizmu politycznego, a źródłami w teologii judaistycznej. Otóż najsilniejszym prądem w mesjanizmie żydowskim jest przekonanie, że mesjasz przybędzie, aby wyzwolić naród Izraela, to co się stanie z wyznawcami innych religii ma znaczenie drugorzędne (poza nurtem uniwersalistycznym, który dopuszcza ingerencję mesjasza rozumianą globalnie). Ma to ścisły związek z partykularnym rozumieniem Boga w judaizmie, który jest Bogiem Izraela, przez co naród żydowski jest narodem wybranym [Unterman 2002: 27].

Mesjanizm polityczny odwraca tę relację, mówiąc: „ponieważ my dostąpiliśmy objawienia i doznajemy prześladowania, jesteście wybrani, aby wyzwolić siebie i inne społeczności z ucisku”. Dominuje więc w mesjanizmie politycznym charakter uniwersalistyczny. *De facto* nie miało to nigdy miejsca w praktyce, ale zakorzeniło się silnie w umysłach, dzięki nośności takiego poglądu: „bo jeżeli jestem prześladowany, to mesjanizm daje mi siłę, pokazuje sens mego cierpienia, uszlachetnia mnie”.

■ IZRAELSKA SPECYFIKA

Stąd mesjanizm polityczny w wydaniu izraelskim ma swoją specyfikę. Wyjątkowość ową zawdzięcza roli religii judaistycznej. Judaizm jako religia mononarodowa musi silnie oddziaływać na życie polityczne i społeczne. Postulaty syjonistów XIX i XX wiecznych: utworzenie państwa Izrael i zjednoczenie Diaspory, były mocno krytykowane w łonie samego ugrupowania. Ortodoksyjni Żydzi nie chcieli pozwolić na powrót do Palestyny. Zapowiadany w pismach powrót do Ziemi Obiecanej miał być dziełem mesjasza, dlatego żadna z organizacji politycznych nie mogła uzurpować sobie prawa do takich haseł [Tessler 1994: 49]. Podobnie, pomimo wielu prób, nie udało się Izraelowi do tej pory uchwalić Konstytucji jako jednolitego aktu prawnego, ponieważ kłóci się on z zasadą zwierzchności prawa boskiego. Podstawą prawa żydowskiego jest *Tora*, a w drugiej kolejności komentarz do niej: *Talmud*. Skoro święte księgi biblii są nadrzędne w stosunku do prawa cywilnego, mesjanizm jest i będzie obecny w życiu społecznym Izraela.

Głęboko zakorzeniony mesjański charakter wierzeń Żydów warunkuje nie tylko ich przekonanie o wyjątkowości, ale także syndrom zupełnie odwrotny. Jest to pewien szczególny rodzaj na-

rodowego kompleksu niższości. Isaiah Berlin nazywa go garbem, a jego początków upatruje w oświeceniu. Przywołując Lewisa Namiera, który porównuje wpływ oświecenia na diasporę żydowską do oddziaływania Słońca na bryłę lodowcową, Berlin próbuje przekonać, że masowa asymilacja Żydów była procesem nieodwracalnym, doktryna syjonizmu mogła go jedynie zahamować [Berlin 1983: 481]. Począwszy od oświecenia Żydzi rozpoczęli próbę wtopienia się w społeczeństwa państw narodowych: „Służyli społeczeństwom, w których żyli, w najrozmaitszym charakterze i często z większym oddaniem niż rdzenni mieszkańcy danych krajów. Wielu z nich dokładało wszelkich możliwych starań, by zaadaptować i dostosować, świadomie lub nie, do różnych społeczności i instytucji. Niektórzy w bólu i trwodze wychodzili wprost ze skóry, by tylko uniknąć wszystkiego, co mogłoby przeszkadzać otoczeniu, często zniżając głos aż do szeptu” [Berlin 1983: 484]. Głęboko zakorzeniony w społeczeństwach od czasów starożytnych antysemityzm nie dał się łatwo wykorzystać, Żydzi nie byli postrzegani tak jak chcieli być, ale tak jak widzieli ich inni. Świadomość, że mimo otwarcia się Żydów na społeczności lokalne nie powodowała takiego samego otwarcia tych społeczności, spowodowała wykształcenie się nowych wzorów zachowań. U źródeł tych zachowań leżała obawa przed odrzuceniem i dyskryminacją [Berlin 1983: 494-496]. Zgodnie jednak z nauką pisma, Żydzi cierpieli pokornie prześladowania, czekając na przyjście oczekiwanego mesjasza. Około sto lat później zaczął rodzić się syjonizm, który był wyrazem nowych dążeń ludu Izraela. Pierwszym warunkiem, pozwalającym na zrodzenie się syjonizmu była postępująca sekularyzacja. Aktywne włączenie się Żydów do oświeceniowej dyskusji przyspieszyło ten

proces. Osłabiona wiara zdejmowała blokadę działania, jaką było oczekiwanie i cierpliwe znoszenie cierpień. Ponieważ mesjasz nie chciał przyjść, należało mu pomóc. Wtedy też teorie o mesjaszu jako idei, a nie istocie, zaczęły zdobywać coraz szerszą popularność. Powstanie państwa Izrael poprzedziła tragedia *holocaustu*. Z narodu walczącego o własny kraj, Żydzi stali się podmiotem masowego morderstwa. Ci, którym udało się uciec, zostawali uchodźcami, trafiali najczęściej do USA. Nikt nie wiedział jak rozwiązać problem ludzi, których „wrogowie umieszczają w obozach śmierci, a przyjaciele internują” [Arendt 1983: 502].

Mesjanizm był obecny także w życiu obywateli niepodległego państwa Izrael. Zachodni Żydzi uchodząc w czasie wojny z Europy do USA utworzyli tam silną diasporę, natomiast do Izraela w pierwszym etapie trafili głównie Żydzi z Europy Wschodniej. Dopiero podczas piątej *aliji* do Izraela zaczęli przybywać uchodźcy z Niemiec. Żydzi z Europy Wschodniej, Polski, Rosji, Rumunii, byli nie tyle gorzej wykształceni, co pozbawieni przebywania w *mainstreamie* myśli społecznej i politycznej, który na przełomie XIX i XX wieku kształtował się przede wszystkim w Rzeszy Niemieckiej. Być może dlatego w Izraelu niemożliwe było utworzenie państwa świeckiego.

Nowa sytuacja polityczna w Izraelu może złamać dominację środowisk religijnych. Utworzona w listopadzie 2005 roku przez Ariela Szarona *Kadima* (z hebrajskiego *Naprzód*) pokazała, że idea utworzenia systemu politycznego na wzór zachodni jest możliwa. Realizację trudnego w warunkach Izraela programu mogą zapewnić nazwiska, które uczestniczą w bądź wspierają działania partii, jak Ariel Sharon, Shimon Peres, Yossi Beilin czy Ehud Olmert. To nie tylko szanowani obywatele Izraela, ale także

ludzie otwarci w sprawach społecznych i obywatelowskich. Sharon prawdopodobnie nie włączy się już aktywnie w działalność transformacji (z powodu śpiączki poudarowej), pozostanie jednak pewnym symbolem programu *Kadimy*, która powstała głównie po to, aby umożliwić

realizację pokojowego planu Sharona. Punktem zwrotnym w nowożytnej historii Izraela może się okazać – o ile do tego dojdzie – uchwalenie konstytucji jako jednolitego aktu prawnego, co jest jednym z głównych punktów programu *Kadimy*.

ABSTRACT

Political messianism. Sources of the phenomenon in Judaism Theology.

Messianism has been a crucial element of all great religions. With the crisis of a religious country, Messianism has started to grow into the political culture of the Western countries. An attempt to define Messianism is difficult since it is considered to be a set of beliefs, an idea and a myth as well. Messianism arises with the occurring of a Messiah – a charismatic leader. Messianism has been transferred into politics from theology. Very strong emotional sphere in politics favours the occurrence of Messianic movements. Judaism is one of the great religions in which the Messianic element has been particularly dominating. In Judaism Theology there have been a dozen or so different concepts of Messianism. Thus political messianism from Israeli point of view has got its own character – Judaism as a religion of one nation affects intensively social life. Living in dispersal Jews started to assimilate with the societies they lived in. However, the expectation for the Messiah, deeply rooted in Israeli nation, caused the rise of inferiority complex and consequently the rising of the Zionist movement. Zionism tenet did not correspond with the traditionally understood Messianism but it was the result of the secularization process. Israel, a country born after World War II, was not a secular country since during first alija the Jews coming to Israel from Eastern Europe were not “absorbed” by the enlightenment trend.

■ Literatura cytowana:

- H. Arendt [1983], *My uchodźcy*, „Znak”, nr 2-3.
- M. Baigent, R. Leigh, H. Lincoln [2006], *Testament Mesjasza*, Warszawa.
- W. Benjamin [1996], *O pojęciu historii*, źródło: <http://members.chello.pl/a.strzebski/teksty/Benjamin01.pdf>.
- I. Berlin [1983], *Żydzi – od zniewolenia do emancypacji*, „Znak”, nr 2-3.
- E. Bloch [2007], *Szczęśliwa ręka*, „Krytyka Polityczna”, nr 13.
- M. Czajkowski [2003], *Co nas łączy? ABC relacji chrześcijańsko-żydowskich*, Warszawa.
- M. Galas [2000], *Mesjanizm we współczesnym judaizmie: pomiędzy uniwersalizmem a partykularyzmem*, (w:) S. Budzik, Z. Kijas (red.), *Uniwersalizm chrześcijaństwa a pluralizm religii. Materiały z sympozjum Tarnów-Kraków 14-15.04.1999*, Tarnów.

- M. Janion [2004], *Trudna klasa w ciężkiej szkole*, przedmowa do: J. Tokarska-Bakir, *Rzeczy mgliste*, Sejny.
- L. Kleszcz [1997], *Filozofia i utopia. Platon, Biblia, Nietzsche*, Wrocław.
- B. Kos, M. Krych [1983], *Kabbala żywa*, „Znak”, nr 2-3.
- A. Lipszyc [2007], *Trochę inaczej*, „Krytyka Polityczna”, nr 13.
- H. Marcuje [1991], *Człowiek jednowymiarowy*, Warszawa.
- A. Mello [2003], *Judaizm*, Kraków.
- R.S. Robins, J.M. Post [1999], *Paranoja polityczna*, Warszawa.
- D. Rops [1952], *Od Abrahama do Chrystusa*, Warszawa.
- C. Schmitt [2000], *Teologia polityczna i inne pisma*, Kraków.
- M. Szostak [2001], *Sekty destrukcyjne. Studium metodologiczno-kryminalistyczne*, Kraków.
- M. Tessler [1994], *A history of the Israely-Palestinian conflict*, Bloomington-Indianapolis.
- A. Unterman [2002], *Żydzi. Wiara i życie*, Warszawa.
- L. Wiśniewska-Rutkowska [2004], *Mesjanizm Jerzego Brauna*, Kielce.